

Heather Morris

De tatoeëerder van
Auschwitz

Vertaling Karin de Haas

HarperCollins

Voor dit boek is papier gebruikt dat onafhankelijk is gecertificeerd door FSC® ten behoeve van verantwoord bosbeheer.
Kijk voor meer informatie op www.harpercollins.co.uk/green

HarperCollins is een imprint van Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam

Copyright © 2018 Heather Morris
Oorspronkelijke titel: *The Tattooist of Auschwitz*
Copyright Nederlandse vertaling: © 2018 HarperCollins Holland
Vertaling: Karin de Haas
Omslagontwerp: Will Immink Design
Bewerking: Pinta Grafische Producties
Omslagbeeld: Will Immink Design / iStock
Kaart Europa © Nicolette Caven
Kaart Birkenau © A R Design
Zetwerk: Mat-Zet B.V., Huizen
Druk: ScandBook UAB, Lithuania, met gebruik van 100% groene stroom

ISBN 978 94 027 1478 4
ISBN 978 94 027 5390 5 (e-book)
NUR 302
Eerste druk januari 2018
Vijfentwintigste druk oktober 2023

Originally Published in the English language as *The Tattooist of Auschwitz* by Zaffre, an imprint of Bonnier Zaffre Limited, London.

The moral rights of the author have been asserted.

HarperCollins Holland is een divisie van Harlequin Enterprises ULC.
* en ™ zijn handelsmerken die eigendom zijn van en gebruikt worden door de eigenaar van het handelsmerk en/of de licentienemer. Handelsmerken met ® zijn geregistreerd bij het United States Patent & Trademark Office en/of in andere landen.

www.harpercollins.nl

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Het e-book is beveiligd met zichtbare en onzichtbare watermerken en mag niet worden gekopieerd en/of verspreid.

Dit boek is gebaseerd op de persoonlijke herinneringen van Lale Sokolov. Alles is in het werk gesteld om de feiten met de beschikbare documenten te verifiëren.

1

April 1942

De vierentwintigjarige Lale rijdt in een rammelende trein over het platteland. Hij houdt zijn hoofd geheven, maar is volledig in zichzelf gekeerd en doet geen moeite om contact te leggen met de man naast hem. Die valt zo nu en dan met zijn hoofd op Lales schouder in slaap, maar hij duwt hem niet weg. Het is gewoon een van de vele jongemannen die in de veewagons zijn gepropt. Omdat ze geen aanwijzing hebben gekregen waar ze naartoe zouden gaan, heeft Lale zijn gebruikelijke kleding aangetrokken: een geperst pak, een schoon wit overhemd en een stropdas. Maak altijd een goede indruk.

Hij probeert te schatten hoe groot de ruimte is waarin hij is opgesloten. De wagon is ongeveer tweeënhalve meter breed, maar omdat hij het uiteinde niet kan zien, is het onmogelijk om de lengte te schatten. Hij geeft het op en doet een poging om het aantal mannen te tellen met wie hij de wagon deelt, maar ook dat blijkt onmogelijk, door de grote hoeveelheid hoofden die op en neer hobbelen. Hij weet ook niet hoeveel wagons er zijn. Zijn rug en zijn benen doen pijn. Zijn gezicht jeukt. De stoppels herinneren hem eraan dat hij zich niet meer heeft gewassen of geschoren sinds ze twee dagen geleden aan de reis zijn begonnen. Hij voelt zich steeds minder zichzelf.

Wanneer de mannen hem bij hun gesprek proberen te betrekken, reageert hij met bemoedigende woorden, in een poging hun angst in hoop te veranderen. We staan tot onze knieën in de stront, maar laten we zorgen dat we er niet in verdrinken. Hij krijgt lelijke opmerkingen naar zijn hoofd vanwege zijn keurige kleding en zijn beschaafde manier van doen. Ze beschuldigen hem ervan dat hij afkomstig is uit de bovenklasse. 'En kijk eens wat het je heeft opgeleverd.' Hij probeert de woorden van zich af te laten glijden en de vijandige blikken met een glimlach te beantwoorden. Wie houd ik nou voor de gek? Ik ben net zo bang als de anderen.

Een jongeman zoekt oogcontact en wringt zich tussen de drom van lichamen door om bij hem te komen. Sommige mannen geven hem een duw of een por. Het is pas je eigen ruimte als jij die ruimte claimt.

‘Hoe kun je zo rustig blijven?’ vraagt de jongeman. ‘Ze hadden geweren. Die rotzakken hielden ons onder schot en dwongen ons om in deze... veewagons te klimmen.’

Lale glimlacht: ‘Het is ook niet bepaald wat ik had verwacht.’

‘Waar denk je dat ze ons naartoe brengen?’

‘Dat doet er niet toe. Onthoud gewoon dat we hier zijn om onze families te beschermen.’

‘Maar wat als...’

‘Het heeft geen zin om je dat af te vragen. Ik weet het niet, jij weet het niet, we weten het geen van allen. Laten we gewoon doen wat ze ons opdragen.’

‘Wij zijn in de meerderheid. Zullen we proberen om ze te overmeesteren wanneer de trein stopt?’ Het bleke gezicht van de jongeman is vertrokken van verwarde agressie. Hij balt zijn vuisten en maakt een pathetisch boksend gebaar.

‘Wij hebben vuisten, zij hebben geweren – wie denk je dat er gaat winnen?’

De jongeman zwijgt even. Zijn schouder drukt tegen Lales borst, en Lale ruikt de olie en het zweet in zijn haar. Hij laat zijn handen vallen, zodat ze slapjes naast zijn lichaam bungelen. ‘Ik ben Aron,’ zegt hij.

‘Lale.’

De mannen om hen heen kijken even hun kant op, en dan vervallen ze weer in hun zwijgende overpeinzingen. Wat ze met elkaar gemeen hebben, is angst. En jeugd. En hun godsdienst. Lale doet zijn best om niet te speculeren over datgene wat hun te wachten staat. Ze hebben hem ver-

teld dat hij voor de Duitsers gaat werken, en dat is dan ook wat hij van plan is te doen. Hij denkt aan zijn familie. Zij zijn veilig. Hij heeft het offer gebracht, en daar heeft hij geen spijt van. Hij zou het direct weer doen, zodat zijn dierbare familieleden thuis konden blijven en niet van elkaar gescheiden zouden worden.

Zo'n beetje elk uur – zo lijkt het – stellen ze hem dezelfde vragen. Wanneer hij het zat begint te worden, antwoordt hij: 'Wacht nou maar gewoon af.' Hij begrijpt niet waarom ze juist bij hem komen met hun vragen. Hij weet niet méér dan de anderen. Ja, hij draagt een pak en een das, maar dat is het enige zichtbare verschil tussen hem en de mannen om hem heen. We zitten allemaal in hetzelfde smerige schuitje.

Ze kunnen niet zitten in de overvolle wagon, laat staan liggen. Twee emmers doen dienst als toilet. Wanneer die vol raken, breekt er een schermutseling uit omdat niemand in de buurt van de stank wil staan. De emmers worden omgestoten en de inhoud stroomt over de vloer van de wagon. Lale houdt zijn koffer stevig vast, hopen dat hij zich met zijn geld en zijn kleren vrij kan kopen wanneer ze op de plek van bestemming zijn, of dat hij er op zijn minst een goed baantje mee kan regelen. Misschien is er wel werk waarbij hij zijn talenkennis kan gebruiken.

Hij boft dat hij een plekje aan de zijkant van de wagon heeft weten te bemachtigen. Door kieren tussen de houten latten vangt hij een glimp op van het voorbijglijdende landschap. De vlagen frisse lucht die hij af en toe binnenkrijgt,

helpen hem de misselijkheid te onderdrukken. Het mag dan lente zijn, maar de hemel is zwaarbewolkt en het regent voortdurend. Soms rijden ze door velden vol kleurrijke bloemen, en Lale glimlacht in zichzelf. Bloemen. Als kind leerde hij al van zijn moeder dat vrouwen er gek op zijn. Wanneer zou hij weer de kans krijgen om een meisje bloemen cadeau te doen? Hij kijkt naar de stralende kleuren die langsflitsen, hele velden vol met klaprozen die wuiven in de wind, een dieprode massa. Hij zweert dat hij het volgende boeket dat hij aan iemand geeft zelf zal plukken. Het is nooit bij hem opgekomen dat ze in zulke grote hoeveelheden in het wild groeien. Zijn moeder had er een paar in haar tuin, maar ze plukte ze nooit om ze binnen in een vaas te zetten. In zijn hoofd stelt hij een lijstje samen van dingen die hij moet doen ‘wanneer ik weer thuis ben...’

Er breekt opnieuw een handgemeen uit tussen de mannen in de overvolle wagon. Er wordt geknokt. Geschreeuwd. Lale kan niet zien wat er gebeurt, hij voelt de lichamen die tegen hem aan worden geduwd. Dan is het ineens stil. Even later klinken de woorden: ‘Je hebt hem vermoord.’

‘Mazzelaar,’ mompelt iemand.

Arme kerel.

Mijn leven is te goed om hier te eindigen.

Ze stoppen vaak onderweg, soms een paar minuten, soms urenlang, altijd bij een stadje of een dorp. Nu en dan vangt Lale een glimp op van de namen van de stations die ze passeren: Zwardoń, Dziedzice en, even later, Dankowice,

waaraan hij ziet dat ze inderdaad in Polen zijn. De grote vraag: waar zal de reis eindigen? Hij brengt het leeuwen-deel van de tijd door met peinzen over zijn leven in Bratislava. Zijn baan, zijn appartement, zijn vrienden – in het bijzonder zijn vrouwelijke vrienden.

De trein stopt weer. Het is pikdonker; de maan en de sterren gaan volledig schuil achter de wolken. Is het donker een voorbode van de toekomst? De dingen zijn zoals ze zijn. Wat ik op dit moment kan zien, voelen, horen en ruiken. Hij ziet uitsluitend mannen zoals hijzelf, jong en op weg naar het onbekende. Hij hoort het gerommel van lege magen en het raspen van droge kelen. Hij ruikt pis en poep en de lichaamsgeur van mannen die zich te lang niet hebben gewassen. Nu de mannen niet langer heen en weer worden gesmeten, kunnen ze rusten zonder al duwend en trekkend een plekje te hoeven veroveren. Meer dan één van hen gebruikt Lale nu als hoofdkussen.

Er klinkt lawaai uit een van de wagons achter hen, en het geluid komt langzaam dichterbij. De mannen die daar zitten opgesloten, hebben er genoeg van en proberen te ontsnappen. De geluiden – mannen die zich tegen de houten wanden van de wagon werpen, gekletter dat afkomstig moet zijn van een van de poepemmers – stoken ook bij de anderen het vuur van verzet op. Het duurt niet lang voordat iedere wagon van binnenuit wordt aangevallen.

‘Help ons of ga aan de kant!’ schreeuwt een grote man tegen Lale, terwijl hij met zijn schouder tegen de wand beukt.

‘Verspil je energie niet,’ zegt Lale. ‘Als deze wanden kapot

konden, zou dat die koeien dan onderhand niet gelukt zijn?’

Een paar van de mannen staken hun pogingen en keren zich boos naar hem toe.

Ze overdenken zijn opmerking. De trein rijdt met een schok verder. Misschien denken de bevelhebbers dat er vanzelf een eind aan de onrust zal komen als de reis wordt hervat. Het tumult in de wagons verstomt. Lale sluit zijn ogen.

Toen bekend was geworden dat Joden in kleine steden werden verzameld en op transport werden gesteld om voor de Duitsers te werken, was Lale teruggekeerd naar het huis van zijn ouders in Krompachy, Slowakije. Hij wist dat Joden niet langer mochten werken en dat hun bedrijven in beslag waren genomen. Bijna vier weken lang hielp hij zijn vader en zijn broer met klusjes in huis en bouwde hij nieuwe bedden voor zijn neefjes, die uit hun ledikantjes waren gegroeid. Zijn zus was de enige in de familie die nog een inkomen had. Ze werkte in het geheim als naaister, en moest 's ochtends vóór zonsopgang vertrekken en 's avonds na de schemering terugkeren. Haar bazin wilde het risico wel nemen om haar beste werkneemster te behouden.

Op een avond kwam zijn zus thuis met een poster die haar bazin had gekregen met de opdracht hem in de etalage te hangen. Er stond op dat iedere Joodse familie met kinderen van achttien jaar en ouder een arbeidskracht voor de Duitse overheid moest leveren. Eindelijk bereikten de ge-

ruchten over datgene wat zich in andere steden voltrok ook Krompachy. Het leek erop dat de Slowaakse regering zich schikte naar de eisen van Hitler, en hem gaf wat hij maar wilde. De poster waarschuwde in vetgedrukte letters dat families die weigerden aan de oproep gehoor te geven met zijn allen naar een concentratiekamp zouden worden gebracht. Max, Lales oudere broer, bood direct aan om te gaan, maar Lale wilde daar niets van weten. Max had een vrouw en twee jonge kinderen. Zijn gezin had hem thuis nodig.

Lale meldde zich bij het plaatselijke overheidskantoor in Krompachy en bood zich ter deportatie aan. De ambtenaren met wie hij te maken kreeg, waren zijn vrienden geweest – ze waren samen naar school gegaan en kenden elkaars families. Hij kreeg opdracht om naar Praag te vertrekken, zich daar bij de juiste autoriteiten te melden en verdere instructies af te wachten.

Na twee dagen stopt de veetrein weer. Dit keer klinkt er een heleboel tumult buiten. Honden blaffen, bevelen worden geschreeuwd in het Duits, grendels worden opengeschoven en de deuren van de wagons opengerukt.

‘Kom uit de trein, laat je bezittingen achter!’ schreeuwen de soldaten. ‘Schiet op! Laat je spullen op de grond liggen!’ Lale, die bij de achterste wand staat, is een van de laatsten die de wagon verlaat. Als hij bij de deur komt, ziet hij het lichaam van de man liggen die bij de schermutseling is gedood. Hij sluit heel even zijn ogen en zegt in gedachten een

gebedje voor de man op. Dan verlaat hij de wagon, maar neemt de stank mee die zijn kleren, zijn huid, elke cel van zijn lichaam inmiddels heeft doordrenkt. Hij landt op zijn knieën en blijft secondenlang zitten, met zijn handen in het grind. Hij hapt naar adem. Hij is uitgeput. Zijn keel is droog van de dorst. Langzaam komt hij overeind en kijkt om zich heen, naar de honderden verschrikte mannen die proberen om het tafereel vóór zich te bevatten. Honden happen naar de mannen die te traag in beweging komen. Velen van hen struikelen, omdat hun beenspieren na al die dagen in de trein te stijf zijn om goed te functioneren. Koffers, bundels boeken, spaarzame bezittingen worden uit de handen gegrist van de mannen die weigeren om ze achter te laten, of die de bevelen simpelweg niet begrijpen. Dan worden ze met een geweer of een vuist geslagen. Lale bestudeert het uniform van de soldaten. Zwart, dreigend. De dubbele bliksemschicht op de kraag vertelt Lale met wie hij te maken heeft. De ss. Onder andere omstandigheden zou hij bewondering kunnen opbrengen voor de perfecte snit en de hoge kwaliteit van de stof waar de uniformen van zijn gemaakt. Hij zet zijn koffer op de grond. Hoe kunnen ze weten welke van mij is? Met een huivering beseft hij dat de kans heel klein is dat hij zijn koffer of de inhoud ervan ooit nog terug zal zien. Hij legt zijn hand op zijn hart, op het geld dat in zijn binnenzak verstopt zit. Dan kijkt hij omhoog naar de hemel, ademt de frisse koele lucht diep in en brengt zichzelf in herinnering dat hij in elk geval buiten is.

Er klinkt een gewerschot, en hij maakt een schrikbewe-

ging. Voor hem staat een ss-officier die zijn wapen omhoog gericht houdt. ‘Lopen!’ Lale kijkt om naar de lege trein. Kleren waaien weg en boeken slaan open. Er arriveren verschillende vrachtwagens waar kleine jongens uit klimmen. Ze zoeken de achtergelaten bezittingen bij elkaar en gooien die achter in de vrachtwagens. Lale voelt een zware druk tussen zijn schouderbladen. Sorry, mama, ze hebben je boeken.

Ze sjokken naar een verzameling vuilroze bakstenen gebouwen met ramen die in kleine ruitjes zijn verdeeld. Rond de ingang van het terrein groeien bomen met frisgroene lenteblaadjes. Wanneer Lale door het geopende ijzeren hek loopt, kijkt hij omhoog naar de Duitse woorden die van het ijzer gevormd zijn.

ARBEIT MACHT FREI

Arbeid bevrijdt.

Hij weet niet waar hij is of wat voor werk hij moet gaan doen, maar het idee dat het hem zal bevrijden, komt hem voor als een zieke grap. De ss, geweren, honden, zijn spullen zijn afgenomen – dit had hij niet kunnen bedenken.

‘Waar zijn we?’

Bij het horen van de stem draait Lale zich om, en hij ziet Aron.

‘Bij het eindpunt, zou ik zeggen.’

Arons gezicht betreft.

‘Doe gewoon wat ze zeggen, dan komt het wel goed.’ Lale weet dat het niet erg overtuigend klinkt. Hij schenkt Aron een vlugge glimlach, die de ander beantwoordt. Dan draagt

hij zichzelf op om zich aan zijn eigen advies te houden. Doe wat ze zeggen. En observeer je omgeving.

Eenmaal binnen de hekken worden de mannen in rechte rijen opgesteld. Op de kop van Lales rij zit een gevangene met een verslagen gezicht achter een kleine tafel. Hij draagt een broek met verticale blauw witte strepen en een bijpassend jasje met een groene driehoek op de borst. Achter hem staat een ss-officier met zijn geweer in de aanslag.

Er komen donkere wolken aandrijven. In de verte rommelt onweer. De mannen wachten.

Een hogere officier, vergezeld door een escorte van soldaten, komt voor de groep staan. Hij heeft vierkante kaken, dunne lippen en ogen die worden overschaduwde door borstelige zwarte wenkbrauwen. Vergeleken bij zijn bewakers draagt hij een eenvoudig uniform. Geen bliksemschichten. Aan zijn houding is duidelijk te zien dat hij de leiding heeft.

‘Welkom in Auschwitz.’

Lale hoort de woorden, gesproken door een mond die nauwelijks beweegt, vol ongeloof aan. Nadat hij onder dwang uit zijn huis is gehaald en als een beest is vervoerd, en terwijl hij omringd door zwaarbewapende ss'ers is opgedreven, wordt hij welkom geheten – wélkom geheten!

‘Ik ben commandant Rudolf Höss. Ik heb de leiding in Auschwitz. Op het hek waar jullie zojuist doorheen zijn gekomen, staat ‘arbeid bevrijdt’. Dit is jullie eerste les, jullie enige les. Werk hard. Doe wat je wordt opgedragen, dan verkrijg je vrijheid. Weiger je te gehoorzamen, dan volgen er consequenties. Jullie worden hier geregistreerd, en daar-

na worden jullie naar je nieuwe thuis gebracht, Auschwitz Twee – Birkenau.’

De commandant speurt hun gezichten af. Hij wil nog iets zeggen, maar wordt onderbroken door een harde donderslag. Geïrriteerd kijkt hij omhoog en mompelt iets. Dan maakt hij een minachtend gebaar naar de mannen, draait zich om en vertrekt. Zijn bewakers haasten zich achter hem aan. Het optreden is voorbij. Een onbeholpen vertoning, maar evenzogoed intimiderend.

Het registreren begint. Lale kijkt toe terwijl de eerste gevangenen naar de tafels worden geduwd. Hij staat te ver weg om de korte gesprekken te kunnen opvangen, en dus slaat hij de mannen in de pyjama's gade terwijl ze details noteren en iedere gevangene een bonnetje geven. Eindelijk is hij zelf aan de beurt. Hij moet zijn naam noemen, zijn adres, zijn beroep en de namen van zijn ouders. De man met het verweerde gezicht schrijft Lales antwoorden in een keurig rond handschrift op en geeft hem dan een papiertje met een nummer erop. Al die tijd kijkt hij Lale niet aan.

Lale kijkt naar het nummer: 32407.

Hij schuifelt met de mannen mee naar een tweede rij tafels, bemand door een andere groep gestreepte gevangenen met groene driehoeken, onder toezicht van nog meer ss'ers. Inmiddels is hij uitgeput en snakt hij naar water. Tot zijn verbazing wordt het papiertje uit zijn hand getrokken. Een ss'er rukt Lales jasje van zijn lijf, scheurt de ene mouw van zijn overhemd en drukt zijn linkeronderarm plat op de tafel. Hij kijkt vol ongeloof toe terwijl de

gevangene achter de tafel het nummer 32407 in zijn arm kerft. Het houten blokje met de naald erin beweegt snel en pijnlijk over zijn huid. Dan pakt de man een lap die in groene inkt is gedoopt en wrijft er ruw mee over de wond op Lales arm.

Het tatoeëren heeft maar een paar seconden in beslag genomen, maar door de schok lijkt de tijd stil te staan. Hij grijpt zijn arm vast en staart naar het nummer. Hoe kan iemand dit een medemens aandoen? Hij vraagt zich af of hij voor de rest van zijn leven door dit moment zal worden gedefinieerd, door dit oneven nummer: 32407.

Een harde por met de kolf van een geweer doorbreekt zijn trance. Hij raapt zijn jasje van de grond en loopt struikelend naar voren, achter de andere mannen aan. Ze betreden een groot bakstenen gebouw met bankjes langs de muren. De ruimte doet Lale denken aan de gymzaal van de school in Praag waar hij vijf dagen heeft geslapen voordat hij op transport werd gesteld.

‘Uitkleden!’

‘Sneller, sneller!’

De ss’ers blaffen bevelen die de meeste mannen niet verstaan. Lale vertaalt ze voor degenen die vlak bij hem staan, en zij geven het door aan de mannen naast hen.

‘Leg je kleren op de bankjes. Als jullie hebben gedoucht, liggen ze er nog.’

Even later trekken de mannen hun broeken en shirts, hun jassen en schoenen uit. De smerige kleren vouwen ze op en leggen ze netjes op de bankjes.